Organ for SOR

Rapport

Nr. 2 1991 37. årg.

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET I OSLO

SMR – et kompetansesenter på Rikshospitalet

L+U+P+E: Nei til forsert nedbygging, nei til tvangsflytting!

***Rettssikkerhetsutvalget:* Etiske retningslinjer på bordet i vår**

SAMORDNINGSRÅDET – Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for psykisk utviklingshemmede

ISSN 0802-2224

Rapport

Utgiver: SAMORDNINGSRÅDET – Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for psykisk utviklingshemmede

Leder: Orvar Thorsrud, Lyngv. 8, 2312 Ottestad, tlf. 065/76 675

Sekretær: Tormod Mjaaseth, Hamreheia 17, 4631 Kristiansand S., tlf. 042/90 571

Redaktør: ÅSE STAUDE

Bladet kommer ut med
6 nummer i året.
abonnementspris kr. 80,– pr. år.
løssalgspris kr. 15,– pr. nr.

ABONNEMENT/ADRESSE-FORANDRINGER:
Forretningsfører **Alf Skansen**
Teglvegen 2, 2312 Ottestad
Tlf.: 065/77 151 el. 064/12 000
Bankgiro: 1813.10.53580
Postgiro: 5 09 47 35

ANNONSER:
RAPPORT
Postboks 98, 3570 Ål
Tlf.: 067/81 694
Bankgiro: 2320.07.17384

MANUSKRIPTER
sendes redaktør **Åse Staude**
Homans vei 18, 1310 Blommenholm
Tlf.: 02/54 14 21

SOR's Forskningsfond:
Gunnar Brekke
Haukelandsbakken 2
5009 Bergen
Tlf. 05/20 02 30

I DETTE NUMMER:

Sol og Gro ..... s. 37

SMR – et kompetansesenter på Rikshospitalet ..... s. 38

SMR:
Forskning en nødvendighet ..... s. 42

L+U+P+E:
Nei til forsert nedbygging, nei til tvangsflytting! ..... s. 44

Underveis-evaluering:
Svak tilit til HVPU-reformen! ..... s. 46

Rettssikkerhetsutvalget:
Etiske retningslinjer på bordet i vår ..... s. 48

Nytt fra SOR ..... s. 49

Regionskonferanse ..... s. 50

Nye bøker ..... s. 52

Nei til hormoner, vitaminer og mineraler ..... s. 56

Helsedirektoratets ønske:
Ta vare på historisk materiale .... s. 58

Levekårsundersøkelse:
"Hvordan har de det egentlig?" .. s. 60

Hefte fra Utdannings-departementet:
Ideer til tiltak ..... s. 61

Dikt ..... s. 62

Sol og Gro

«Tilfellet Sol» fyller middagsavisene. Slag og spark ruller over skjermen. Nøkkelpersoner «står fram» med sine påstander, og Sol blir kasteball mellom faglærte og ufaglærte, administrasjon, leder av venneforening, tilsynsutvalg og helsedirektør. Ansvaret skyves hit og dit. Hele tiden henger omsorgsprislappen på to millioner kroner i året påtrengende og usynlig i kulissene.

Mens Sol er diskusjonstema på gater og streder, over kaffekoppen og ved middagsbordet, presenterer Dagbladet «villdyret Gro» fra Klæbu, som har fått nytt liv uten remmer. 31 år er hun blitt og 17 år er gått siden groteske og uhyrlige avsløringer om institusjonsbehandlingen av barnet med alvorlige atferdsproblemer skaket opp landet.

Dagens Gro smiler til oss: i svømmehallen, ved grytene og potteplantene, i butikken og på bussen. Gro sitter i sofaen og strikker på en fargerik påskegenser!

En solskinnshistorie? Gros dramatiske utvikling er mer et bevis på at det nytter å sette inn ressurser - også på krevende og ekstremt utagerende personer. Men det er et kjempeløft for behandlingsapparatet, både faglig og økonomisk. Som «prioritert HVPU-klient» fikk Gro - etter rettssaken - sin egen avdeling med faglige ressurser, oppofrende personale og time-til-time-strukturert opplegg. Idag bor fire på avdelingen. Personalet på 26 er sjelden tilstrekkelig, enkelte måneder står 60 personer på lønningslisten.

Gro har ikke glemt slag og spark, slår avisen fast. Ikke tvangstrøye, ikke to år i remmer. Da må ikke vi heller. Alt har sin pris.

åst -

SMR - et kompetanse-senter på Riks-hospitalet

- Det er lettere å leve med en diagnose. Denne er avgjørende for å kunne gi genetisk veiledning og for å kunne si noe om videreutviklingen. En diagnose fører også til bedre tilbud i det lokale behandlingsapparatet, sier overlege dr.med. *Jørgen Knudtzon* ved Senter for Mental Retardasjon (SMR) på Rikshospitalet til «Rapport».

Utredning av forsinket utvikling

Barn fra hele landet kommer til SMR. Det dreier seg om små pasienter med forsinket utvikling, som har vært gjennom det lokale og regionale behandlingsapparatet uten å ha fått en klar diagnose: barn med kromosomfeil, syndromer, sjeldne stoffskiftesykdommer, nevrologiske sykdommer m.m. Dels er det alvorlige avvik med kompliserte og sammensatte problemer, dels spesifikke feil.

SMR - som forøvrig er medlem av SOR - åpnet i 1985 etter initiativ fra avdelingsoverlege ved Barneklinikken, professor *Sverre Lie,* som lenge hadde påpekt at det medisinske diagnosearbeidet blant denne gruppen pasienter kunne bli bedre. Avdelingen har nå fått en faglig tung styringsgruppe, ditto arbeidsutvalg og er høyt vurdert som fundament for videre behandling.

Når barn kommer til Senteret med sine foreldre/pårørende, står et tverrfaglig team klar til å ta imot med sin spisskompetanse (en barnelege, en nevrolog, en barnelege i forskerstilling, to spesialpedagoger og en fysioterapeut), foruten Rikshospitalets egne spesialavdelinger, ikke minst Institutt for Klinisk Biokjemi som har internasjonal anerkjennelse når det gjelder

Overlege Jørgen Knudtzon ved Senter for Mental Retardasjon på Rikshospitalet utreder situasjonen for små pasienter med forsinket utvikling og uklar diagnose

stoffskiftesykdommer o.a. samarbeidsinstitusjoner.

Utredningen tar vanligvis en uke. Å beskrive kromosomfeil er et tidkrevende arbeid, det gjøres syndromsøk via data, det forskes i stoffskiftesykdommer som finnes i tusentall osv. Foreldre bor hele tiden på avdelingen eller avdelingens eget sykehotell sammen med barnet og er samarbeidspartnere.

Noen får klar diagnose, andre reiser hjem med en større forståelse for barnets tilstand. Men utredningen er omfattende, og ofte blir supplerende undersøkelser nødvendig.

Politisk forståelse

- Også myndighetene ser betydning av Sentrets virksomhet. Trass i nedskjæringene i forbindelse med bygging av nytt Rikshospital er SMR det eneste som skal styrkes, slår overlege Knudtzon fast og viser til St.prp. nr. 1 (1990/91) og St. meld. nr. 47 (1989/90) der det i samme rekkefølge heter:

«Departementet vil i samråd med Rikshospitalet finne frem til en styrking av Senter for Mental Retardasjon», og

«Sentrets virksomhet bør styrkes i forbindelse med gjennomføringen av reformen. Det er av stor forebyggende og kurativ betydning å sikre en lands-

dekkende funksjon innenfor diagnostikk overfor mentalt retarderte barn som ikke kan utredes fullt ut i sitt hjemfylke eller ved regionssykehus».

- Det er lettere å leve med en diagnose, legger overlegen til. - En diagnose er avgjørende for å kunne gi genetisk veiledning og for å kunne si noe om videreutviklingen. En diagnose fører også til bedre tilbud i det lokale behandlingsapparatet.

Men foreløpig er det et halvt års venteliste for innleggelse ved SMR, mens poliklinisk arbeid har kortere ventetid.

27% med klar diagnose

«Rapport» møter femårige Silje som er inne til utredning sammen med foreldrene. Et ukeprogram kan se slik ut:

Mandag: pedagogvurdering, samtale med spesialist i barnesykdommer, Jørgen Knudtzon og nevrolog Ola H. Skjeldal.

Femårige Silje reiser hjem med en diagnose som lokalmiljøet må forholde seg til (2).

Motorikken blir testet i en velutstyrt gym.sal (3).

Tirsdag: kontroll av hjerte og muskeimpulser, pedagogvurdering, fysioterapivurdering, urinundersøkelse.

Onsdag: hørselundersøkelse, testing av sensorisk nerveleding, om ettermiddagen i narkose for blodprøver, ryggmargsprøver, hudprøve og hudbiopsi.

Torsdag: pedagogvurdering, hjerteundersøkelse, røntgen av hele skjelettet, ny narkose for hjernetest (magnet-tomografi).

Fredag: undersøkelse av elektriske impulser fra øyet.

Silje er heldig; hun er blant de 27% som har fått en diagnose. Ifjor var 51 pasienter «innlagt», og 14 av dem fikk en klar diagnose. Og dette tallet er høyt

i internasjonal sammenheng, forsikrer overlege Knudtzon.

Funksjonsanalyse med tanke på støttetiltak

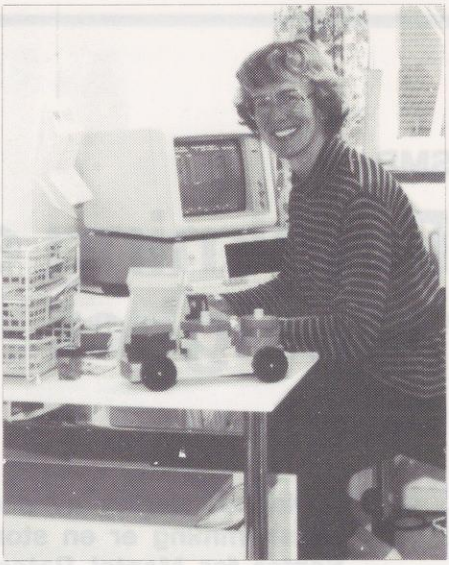
Mens legene vurderer medisinske årsaker og behandlingsopplegg, er resten av teamet opptatt med en funksjonsanalyse med tanke på støttetiltak og oppfølging lokalt.

- Vi tester motorikken, sier fysioterapeut *Asgerd Kildahl* i en velutstyrt gym. sal. - De fleste barna har motoriske problemer.

- Vi kartlegger språk og kontaktutvikling, sier spesialpedagogene *Randi Korsvig Rasmussen* og *Anne Carling* i en utradisjonell skolestue. - Hvorfor snakker ikke barnet? Hvor ligger forståelsesnivået? Hvilken type kommunikasjonssystem skal vi foreslå: tegn, tale, bildekommunikasjon ...?

Vi prøver så langt vi kan, både før og etter undersøkelsene, å få kontakt med dem som har med barnets hverdag å gjøre: det lokale PP-kontor, fysioterapeuten, avlastningskontoret m.fl. Noen kommer også hit til videre planlegging.

- Den beste hjelp vi kan gi foreldrene er å lage et tilpasset opplegg og utnytte mulighetene bedre, sier teamet. - Det er mye frustrasjon over ikke å bli tatt på alvor lokalt. Foreldrene har en forventning om å få en diagnose, men det hjelper et stykke på vei å ha vært til utredning. Mange reiser hjem med større forståelse av tilstanden. Det gjelder å ha en realistisk forventning og sette opp delmål. For her er det snakk om at millimeterfremgang er god fremgang.

- Vi kartlegger språk og kontaktutvikling, sier spesialpedagog Randi Korsvig Rasmussen (4).

SMR:

Forskning en nødvendighet

Diagnostisering av personer med psykisk utviklingshemming er en stor utfordring, og legene ved Senter for Mental Retardasjon (SMR) understreker nødvendigheten av samarbeid og forskning.

3-500 barn får psykisk utviklingshemming her i landet hvert år. I 73% av tilfellene er årsaken feil før fødselen, 10% skyldes fødselsskader, 3% får skader senere (hjernehinnebestennelse, trafikkskader m.m.). Men i 14% av tilfellene er årsaken ukjent, og det er stort sett barn fra denne kategorien som blir diagnostisert ved SMR. Legene har utstrakt samarbeid med behandlingsinstitusjonene i og utenfor landets grenser. Det er viktig å følge med i publiserte forskningsprosjekter, det utveksles erfaring, det sendes biologiske prøver over landegrensene. Noen får sikker diagnose først etter flere år.

Legene ved SMR er engasjert i Frambu Helsesenter og forøvrig med i fagråd for en rekke smågrupper.

Det foregår også forskning i tilknytning til SMR for tiden: overlege Ola H. Skjedal gjør en større epidemiologisk undersøkelse om infantil autisme i samarbeid med overlege Eili Sponheim ved Statens senter for barnepsykiatri. Undersøkelsen tar sikte på å kartlegge diagnostiske undergrupper blant barn med infantil autisme og dette omfatter både biokjemiske, nevrofysiologiske og nevrobiologiske undersøkelser. I tillegg planlegges det en større undersøkelse blant barn med surstoffmangel i forbindelse med fødselen, men gjen-

Diagnostisering av personer med forsinket utvikling kan være en stor utfordring

nomføringen her er bl.a. avhengig av om det blir tildelt forskningsmidler.

Senterets *Petter Strømme*, som er spesialist i barnesykdommer og med nevrologi og barnepsykiatri som sideutdanning, er forøvrig tildelt forskningsmidler gjennom Samordningsrådets Forskningsfond. Forskningsmidlene hjelper et stykke på vei. Det gjelder en epidemiologisk undersøkelse av barn med psykisk utviklingshemming i Akershus (8-12 år), som skal belyse medisinske og sosiale problemer, identifisere risikofaktorer, årsaksforhold og utbredelse m.m. I forbindelse med HVPU-reformen vil denne undersøkelsen ventelig være en rettesnor for helseplanleggerne. Men prosjektet, som ventes å ta tre år, kan ikke komme i gang før flere forskningsmidler ligger på bordet.

SMR ved Rikshospitalet har forøvrig tatt initiativ til en nordisk fagkonferanse «Mental Retardation in Childhood», med deltaking av fremtredende europeiske og amerikanske spesialister. Konferansen finner sted i Oslo 13.-15.2.1992, og interesserte kan få nærmere opplysninger om konferansen ved henvendelse til overlege Ola H. Skjeldal, SMR eller Nordic Symposium on Mental Retardation in Children, Kongressavd., Winge Reisebureau A/S, postboks 1705 Vika, 0121 Oslo 1.

★★★★

L+U+P+E

Nei til forsert nedbygging, Nei til tvangsflytting!

Vi har tro på HVPU-reformen, men er uenig i at nedbygging av institusjoner skjer så raskt, mener det nystiftede foreldreforbundet LUPE, som har brutt med NFPU og for tiden har nærmere 1.000 medlemmer. LUPE krever en gradvis omforming og «nødvendig nedbyggingstid» basert på frivillighet.

Det relativt nystiftede Landsforbundet for utviklingshemmede og pårørende (LUPE) hevder å representere 23 lag av NFPU, og omfatter 2.000-2.500 psykisk utviklingshemmede i og utenfor institusjoner. Men forbundet har først og fremst enkeltmedlemmer, og tallet nærmer seg 1.000. Trass i beskjeden verving, ifølge medlem i interimsstyret, *Petter Tomren.* Formannen i LUPE er *Ivar Tolstad*, Dagsrudheimen og styret forøvrig: *Ruth Lind, Per Gulbrandsen, Per Henriksen* og *Kai Zahl.*

Navnet LUPE er ikke bare en forkortelse, men et symbol: LUPE har vaktbikkjefunskjon.

«Ta den tid som trengs»

- Vi er enige i intensjonene i HVPU-reformen. La det være klart. Men vi er uenige i at nedbygging av institusjonene skjer så raskt. Omforming av det bestående må få den tid som er nødvendig for at frivilligheten skal bli reell, sier Tomren til «Rapport».

- Vi vil forsvare utviklingshemmedes

L+U+P+E

rett til å bli sett på som fullverdige medmennesker, men også deres rett til å være utviklingshemmet. Dette innebærer ikke bare at utviklingshemmedes og pårørendes ønsker skal tillegges stor vekt når tilbud lages, men også en rett til å avvise løsninger de ikke er tjent med. Vi må ta hensyn til menneskene det gjelder. Dette har vi hatt møter om med Sosialdepartementet og Sosialkomitéen, og dette arbeider vi aktivt med i fylker og kommuner.

- Vi tror på reformen, gjentar han - Men tar vi den tiden som trengs for å bygge opp gode, kommunale løsninger, vil interessen for å ta dem i bruk føre til en akselererende nedbygging av det bestående. Men at dette kan gjøres på inntil fem år, har jeg ingen tro på.

- Hvor lenge er «nødvendig tid»?

- For enkelte 10-15 år. I mellomtiden må vi omforme institusjonsstrukturen til å bli små, selvstyrte enheter. Tvangsflytting skjer nå i stor stil, og dette er uakseptabelt og meningsløst. Ingen skal behøve å ta standpunkt til utflytting før de har et reelt alternativ. Ta f.eks. de 100 beboerne på Hellandheimen som ønsker å bli værende i Vestnes kommune, men som skal flyttes i løpet av et par år. Det er overgrep etter min mening når folk blir presset eller manipulert til å flytte. Det går på rettssikerheten løs. Vi må ta tvangsflytting på alvor!

Vaktbikkje

- Men toget er vel gått. Hva kan dere oppnå nå?

- Toget er ikke gått. Vi tar tak i hver eneste sak og har oppnådd mye allerede, sier Tomren og viser til forløperen til LUPE, en samarbeidsgruppe blant foreldre/pårørende, som har vært på banen et par år, som bl.a. har medvirket til større fleksibilitet ved nedbygging av sentralinstitusjonene i forbindelse med stortingsbehandlingen av HVPU-reformen. LUPE har til hensikt å være vaktbikkje både overfor institusjonsbeboere og hjemmeboende, peke på kritikkverdige forhold og offentliggjøre konkrete tilfeller.

Vi vil at den enkelte utviklingshemmede skal få kvalifisert bistand, opplæring m.v. ut fra sitt behov og mestringsevne. Tiltakene må gjerne etableres i lokale, kommunale miljøer, men behovet for kvalitet er etter vår mening viktigere enn et prinsipp om kommunal integrering.

Vårt overordnede mål er at reformen skal gjennomføres i tråd med ønskene fra den enkelte, og at reformen tar behørig hensyn til den enkeltes livssituasjon. Behovet for skole og eventuelt spesialisert opplæring, behov for bolig, behov for sosialt liv og meningsfull sysselsetting - alt med høy kvalitet må ivaretas.

- 90% av foreldre med barn på institusjon er enige med oss, hevder Tomren. - Og 65% av pårørende med hjemmeboende, utviklingshemmede barn mener reformgjennomføringen er uheldig.

Underveis-evaluering:

Svak tillit til HVPU-reformen

Usikkerheten er stor og tilliten svak til HVPU-reformen. Dette viser *Østlandsforsknings* oppsiktsvekkende tall i en fersk spørreundersøkelse i ni hedmarkskommuner. *Å skape tiltro* må derfor bli en viktig oppgave både i reform- og informasjonsarbeid.

Mangel på tiltro

Totalt sett er det ikke flere tilhengere til reformen blant foreldre og pårørende enn for befolkningen som helhet, slår rapporten fast, som er skrevet på oppdrag fra Kommunenes Sentralforbund, Sosialdepartementet og Statens informasjonstjeneste.

Det dominerende inntrykket nå er at foreldre og pårørende ikke er overbevist om reformen vil gi fordeler. Svært få tilknyttet HVPU tror reformen blir til fordel for barnet, bare 10,3% i sentralinstitusjonen og 25% i HVPU forøvrig. Urovekkende er også usikkerheten som rår. Bemerkelsesverdig mange

foreldre tror verken på fordeler eller ulemper for barnet som følge av reformen. «Vet ikke»-tallene i undersøkelsen er svært høye. Dette kan ikke uten videre tolkes som motstand mot reformen, blir det understreket, men mer som usikkerhet som forsterker inntrykket av at tilliten til reformen ennå er svak.

Ikke minst planer for fritid og kultur er dårlig kjent. To av tre vet ingenting på dette området. Dette skyldes ikke bare mangel på informasjon, men også at planene er dårlig utviklet.

Informasjon til folket!

Oppgavene fremover vil være å gjøre reformarbeidet så tillitsfullt som mulig og fortsette informasjonen. Konklusjonen synes å bli at direkte, personlig kommunikasjon med sentrale etater gir best effekt. Da kan informasjonen gis på mottakerens premisser: ved å sette seg inn i familiens situasjon og utvikle informasjon og tjenester med dette utgangspunktet.

Det blir også lagt vekt på å nå det vanlige publikum. Skal mennesker med psykisk utviklingshemming få en bedre hverdag bort fra isolert institusjonsliv og til mest mulig normalisert tilværelse, forutsetter dette aktiv oppslutning fra hele befolkningen. Sånn sett er HVPU-reformen en viktig prøvestein i offentlig informasjonsarbeid, heter det i rapporten.

BRUK "RAPPORT" SOM DEBATTFORUM!

Rettssikkerhetsutvalget:

Etiske retningslinjer på bordet i vår

Hvordan skape rettssikkerhet er et stort og vanskelig område. Men fullstendig innstilling er lovet nå i vår, ifølge *Petter Kramås* i Sosialdepartementet, som orienterte på konferanse for tilsynsutvalg HVPU før jul.

Rettssikkerhetsutvalget har som mandat å utarbeide forslag til praktisk anvendbare etiske retningslinjer for omgang med, behandling, opplæring og observasjon av mennesker med psykisk utviklingshemming. Det dreier seg om nye regler for tvang (ved innleggelse, i forbindelse med trening/opplæring, i nødsituasjoner m.m.m.). Det skal lages retningslinjer i forbindelse med straffbare handlinger. Det skal lages retningslinjer for å hindre at noen skader seg selv osv. Det er snakk om avveiing av mål og midler, om visse former for tvang kan tillates i forhold til hva man kan oppnå, hva som må være forbudt uansett hva man kan oppnå osv. Det kreves en klar lovhjemmel for å gripe inn i noens private integritet.

- En ytterst vanskelig konstruksjon, slo Kramås fast.

Større åpenhet

«Det har du lov til, det har du ikke lov til», inneholder delinnstillingen *ikke.*

Rettssikkerhetsutvalget understreker viktigheten av bevisst holdning til omsorg. Utvalgets mål er å skape større åpenhet. Alle som kommer i kontakt med personer med psykisk utviklingshemming skal tvinges til å tenke seg om. Alle skal ha i bakhodet en større bevissthet på hva man «driver» med. Det skal være mulig å gi omsorg uten å være fiksert på tvang.

Samme regler så langt det går

Alle er ansvarlige for egne valg og handlinger, og samme regler gjelder for personer med psykisk utviklingshemming som for andre - så langt det går.

Men noe må være forbudt, og noen må ha kontrollfunksjon. Gode og riktige avgjørelser forutsetter gode regler: Det må foreligge kontroll, det må være klageadgang for den enkelte og mulighet for å overprøve vedtak.

Det endelige resultat av Utvalgets arbeid gjenstår altså å se. Rettssikkerhetsutvalgets leder er *Mona Røkke*, og med seg har hun en stor og kompetent gruppe.

NYTT FRA SOR • NYTT FRA SOR • NYTT FRA SOR

SOR med omfattende konferansevirksomhet

Kurs- og Informasjonsutvalget i SOR har nå konferanseplanene klare for 1991. Egen konferanse for medlemsorganisasjonene er allerede avviklet på Leangkollen Hotel i Asker i mars (jfr. Rapport nr. 1/91).

De faglige konferansene blir avholdt regionalt: «Læring og utvikling» et et viktig satsningsområde, og programmet som ble avviklet i Kristiansand nylig, blir gjentatt i Bodø 22.-24.4.1991 (se neste side).

Høstkonferansen på Hamar 25.-27.9.1991 går som vanlig på Rica Olrud. Nærmere omtale kommer senere i Rapport.

REGIONSKONFERANSE "LÆRING OG UTVIKLING"

3.–5. april 1991 i Kristiansand
22.–24. april 1991 i Bodø

med følgende program:

1. DAG

Kl. 13-15.00 Ankomst og lunsj.

Kl. 15.00 Åpning.

Kl. 15.15 **KOMMUNIKASJON SOM FORUTSETNING FOR LÆRING**
- Kommunikasjon i forhold til å utvikle selvbilde.
- Kommunikasjon i forhold til omgivelsene.

Foredragsholder: Cand.ped.spes. Marit Strømstad, Åkershagan skole, Hamar.

Kl. 16.45 Kaffe.

Kl. 17.15 **HVA VET VI OM SAMMENHENG MELLOM HJERNESKADER OG LÆREVANSKER.**
- Hvordan gjøre bruk av tilgjengelig kunnskap.
- Hvilke muligheter har vi til å forebygge skader.

Foredragsholder: Professor Per Andersen, Oslo Universitet.

Kl. 20.00 Middag.

2. DAG

Kl. 09.00 **BETYDNING AV SOSIALE FERDIGHETER VED LÆRING OG UTVIKLING.**
- Hva oppfattes som sosiale ferdigheter?
- Skolens rolle?
- Moral og etikk.

Foredragsholder: Rektor Jon Ekeland, Trondheim Helsefaghøgskole.

Kl. 10.30 Kaffe.

Kl. 11.00 **BETYDNINGEN AV MALRETTET STIMULERING OG OPPLÆRING**
- Forbedring av ferdigheter.

Foredragsholder: Amanuensis Marit Holm, Statens Spesiallærerhøgskole.

Kl. 12.30 Lunsj.

Kl. 14.30 **TIDLIGSTIMULERING - HVILKE RESULTATER KAN OPPNÅS!**

Foredragsholder: Psykolog Anne Margrethe Rostad, Fylkesteamet, Røstad skole, Levanger.

Kl. 15.45 Pause.

SOR inviterer medarbeidere, planleggere, politikere og SORs medlemsorganisasjoner med oppgaver for psykisk utviklingshemmede i skolesektoren, PP-tjenesten, kultursektoren og helse/sosialsektoren.

Kl. 16.00 **TILRETTELEGGING AV LÆRESITUASJON FOR BRUKERE MED ADFERDSPROBLEMER OG MULTIHANDICAPPEDE.**
- Spesielle utfordringer.

Foredragsholder: Spesialpsykolog Jon Arne Farsethaas, Oslo.

Kl. 17.15 Kaffe.

Kl. 17.45 **HVILKEN BETYDNING KAN KOMMUNIKASJONSHJELPEMIDLER HA FOR BRUKERNES LIVSKVALITET OG UTVIKLING!**

Foredragsholder: Spesialpsykolog Helge Smeby, NKS Furutun-Senteret, Fredrikstad.

Kl. 20.00 Middag.

3. DAG

Kl. 09.00 **REGJERINGENS MÅLSETTING FOR TILRETTELAGT LÆRING FOR FUNKSJONSHEMMEDE.**

Foredragsholder: Repr. fra Undervisnings- og Forskningsdepartementet.

Kl. 10.00 Kaffe.

Kl. 10.30 **SPESIELT TILRETTELAGT OPPLÆRINGSTILBUD. ET NORDISK OG EUROPEISK PERSPEKTIV.**
- Hva skjer idag?
- Hva kan vi vente oss?

Foredragsholder: Leder av Skolepsykologisk rådgivningskontor Ole Hansen, Hinnerup, Danmark.

Kl. 12.00 Avslutning.

Konferanseavgift: Kr. 1200,-.

Opphold, kost: Full pensjon for deltakere som bor på hotellet.

Kristiansand, Caledonien: Enkeltrom kr. 1700,-. Dobbeltrom kr. 1500,-.
Bodø, SAS Royal: Enkeltrom kr. 2090,-. Dobbeltrom kr. 1530,-.

Opplysninger om konferansen rettes til: Berg-Hansen Reisebureau Kristiansand. Postboks 2214 Posebyen, 4602 Kristiansand S. Tlf. 042/20 555 - Telefax 042/20 887. Ønsker du at Berg-Hansen Reisebureau skal arrangere din reise til konferansen?

Å undervise autistiske barn og voksne

Bokanmeldelse av Jørgen Klaveness

Foreldre til funksjonshemmede barn vet hva rådvillhet og mismot er. Vi vet ikke hvilke muligheter barna har, og ikke hvordan disse skal forvaltes. Usikkerhet blir lett til skyldfølelse, for at vi ikke gjør nok.

Lærere har det nok ofte på samme måten.

Og så kommer Bodil Sivertsens bok. Uten teoretiske klisjéer. Intenst og praktisk, og rett på sak. Bygget på et bredere erfaringsgrunnlag enn det kan være mulig å skaffe seg her i landet. Full av innsikt, ikke bare om at det går an å hjelpe, men om hvordan det skal gjøres, og hvordan det skal formidles.

Kanskje det viktigste jeg lærte av boken, er at det går an å holde regnskap med resultatene av det vi gjør. Vi må slutte med å jobbe i blinde, med programmer satt opp på gjetning. Vi kan og må vurdere hvor vi står. Vi må ta stilling til hvor vi vil hen. Og ikke minst: Vi må kontrollere fremdriften mot målet.

Forsømmer vi dette, mister vi vår beste kilde til motivasjon, og det er store sjanser for at vi bruker vår energi og elevens muligheter feil.

Men like viktig er vel alle de råd som gis om hvordan man kan hjelpe eleven til å lykkes, og hvordan man så kan avtrappe hjelpen fra 100% og ned mot null. Rådene gis om et bredt spekter av oppgaver, fra enkle sorteringsoppgaver til tenkning, emosjonelle problemer, selvdestruktiv adferd, aggresivitet og renslighetstrening.

For vår egen del, har vi f.eks. gått i syv år og ventet på at vår sønn skulle la seg renslighetstrene. Men med visse barn nytter det ikke å vente og se. Da blir det iallefall mer venting enn seing. Det som nyttet for oss, var å lese Bodil Sivertsens bok, og følge rådene. Vi er ikke i mål ennå, men etter 3 uker med vennlig og bestemt hjelp, er det tegn til at han kan komme til å klare og kontrollere avføringen etter hvert.

Boken bør være obligatorisk lesning for alle som hjelper psykisk utviklingshemmede med å heve sitt funksjonsnivå. Tittelens begrensning til «autistiske barn og voksne» er unødvendig: Opplegget må med fordel kunne brukes i alle tyngre undervisningssituasjoner.

Bodil Sivertsen:
«Å undervise autistiske barn og voksne»
Universitetsforlaget/Spesialpedagogikk, 1989
326 sider.

Informasjon på grunnplanet

«Er de så annerledes?» heter et hefte, utgitt av Kommuneforlaget, støttet av Sosialdepartementet og Kommunenes Sentralforbund og ført i pennen av journalisten Kari Gåsvatn. Heftet kom i kjølvannet av HVPU-reformen. Vi vil alle få mer kontakt med mennesker med psykisk utvikling enn tidligere, og selv vil de få større muligheter til å leve et selvstendig liv, som Wenche Frogn Sellæg påpeker i forordet.

Dette er informasjon på grunnplanet, formet som spørsmål og svar: Hva er psykisk utviklingshemming? Hvor store krav kan vi stille? Blir de ensomme når de flytter ut av institusjonen? Kan de delta i arbeidslivet? osv.

Kari Gåsvatn (red.):
Er de så annerledes?
Spørsmål og svar om psykisk utviklingshemming
ISBN 82-7242-739-7
Kommuneforlaget 1990
19 sider, pris kr. 38,-

«MOKAKA»

* Du kan se på bildene
* Du kan se på bildene og høre på lydkassetten
* Du kan se på bildene og lese kapitteltekstene
* Du kan se på bildene og lese tekstene under dem
* Du kan se på bildene og lese den lange teksten

Liv Riktor Lykkenborgs nye bok, «Mokoka» kan brukes på fem måter og vil ventelig nå ulike lesergrupper. Som vanlig er også dette et skikkelig arbeid innenfor lettlest litteratur: enkel tekst, god skrift, store bilder, oversiktlig og greit presentert. Handlingen er lagt til Afrika; vi møter Mokoka som rammes av polio og får et liv på krykker.

Boka er utgitt med støtte fra Grunnskolerådet og Norsk kulturråd.

Liv Riktor Lykkenborg:
MOKOKA
Ex Libris Forlag A/S 1990
155 s.

Interessant boknyhet for multihandikappede:

Det var engang

«Det var en gang tre mynter som skulle til banken og bli mange...». Slik begynner fortellingen om tiøringen, kronestykket og femmeren som kommer til en tyggegummiautomat. En fiks og fantasifull boknyhet for multihandikappede av spesialpedagogen *Anette Diesen*.

Forfatteren tar i bruk relieffsymboler, blindeskrift og vanlig tekst for å nå fram til leseren. Hun har limt inn pengestykker ved siden av relieffsymbolet og illustrerer automaten med en åpen sprekk.

Den norske spesialpedagogen, som tidligere underviste elever med psykisk utviklingshemming, er nå blitt forfatter på heltid. Noen vil kjenne «Sur eller Blid?» med tekst og tøydukkehode (med sur og blid side), «Jeg vil ha», som er en pekebok for sterkt funksjonshemmede voksne som trenger hjelp til alle dagliglivets behov. Og flere vil komme. Forfatteren har idéer i massevis.

Spesialbøkene vekker oppsikt, og utenlandske forlag har allerede vist sin interesse. Ifølge Aftenposten skal de også presenteres på barnebokmesse i Bologna i Italia. IBBY, det internasjoungdom, tar dem med på sin verdensomspennende vandreutstilling.
ungdom, tar dem med på sin verdensomspennende vandreutstilling.

Boka «Det var engang» er gitt ut med støtte fra Grunnskolerådet og selges nå i bokhandelen.

Anette Diesen:
Det var engang
Solum Forlag 1990

«Psykisk utviklingshemmede og helsetjenesten i kommunen»

Heftet er en veileder i utforming og organisering av helsetjenesten, utgitt i Helsedirektoratets veiledningsserie (5-90) og aktuell først og fremst for kommunene nå etter at HVPU-reformen er gjennomført. Det tar for seg nye oppgaver i kommunehelsetjenesten: tilleggshandikap og sykelighet, pleie- og omsorgsoppgaver i forhold til andre bistands- og opplæringsbehov, krav om personell og kompetanse m.m.

«Den hjelp den kommunale helsetjenesten gir, må samordnes med andre tilbud innen det offentlige serviceapparat, det kommunale såvel som det fylkeskommunale. Det krever samarbeid på tvers av faglige og administrative grenser, og kunnskap om hvilke særlige behov mennesker med psykisk utviklingshemming har», påpeker helsedirektør *Torbjørn Mork* i forordet. Heftet har også informasjon om 2. linjetjenesten, betraktninger om rettssikkerhet, klageordninger, reformen som prøvestein i det kommunale helseapparatet og sist, men ikke minst: en omfattende litteraturliste over supplerende informasjon.

Helsedirektoratets veiledningsserie (5-90):
Psykisk utviklingshemmede og helsetjenesten i kommunen
En veileder i utforming og organisering av helsetjenesten.
Helsedirektoratet.

Nei til hormoner, vitaminer og mineraler

Helsedirektoratet beklager sterkt at forsøket med dr. Turkels U-serie ble utført på personer med Downs syndrom ved Skjervengan skole i Vefsn kommune i Nordland.

Ifølge pressemeldingen fra Helsedirektoratet er rapport om saken nå sendt til Helgeland politikammer i Mosjøen sammen med anmeldelse av tidligere styrer ved Skjervengan skole for overtredelse av legemiddelloven og flere brudd på forskrifter om klinisk utprøving av legemidler. Helsedirektoratet anmoder videre politiet om å vurdere etterforskning for å avklare om styreren ved sine økonomiske disposisjoner har handlet i strid med straffebestemmelsene.

Samtidig blir en lege kritisert for sin rolle i forbindelse med prosjektet. Helsedirektoratet gir ham en advarsel for brudd på legelovens krav om forsvarlig legevirksomhet og for brudd på forskrifter om klinisk utprøving av legemidler.

Dr. Turkels U-serie består av kapsler som bl.a. inneholder hormoner, vitaminer og mineraler. Behandlingsmetodens påståtte positive effekt savner tilfredsstillende vitenskapelig dokumentasjon. Under forsøket ved Skjervengan skole måtte syv av de ti forsøksdeltakerne avbryte behandlingen på grunn av uakseptable bivirkninger, og to av dem ble innlagt på sykehus.

Legen har undertegnet meldingen om klinisk utprøving og dermed formelt påtatt seg det medisinske ansvar og ansvaret for at prosjektet ble gjennomført etter gjeldende regelverk. Det var imidlertid styrer som faktisk forberedte

og gjennomførte prosjektet. Han foretok også medisinske vurderinger uten å være lege eller ha medisinsk kompetanse. Dette er sterkt kritikkverdig, slår Helsedirektoratet fast. Dessuten hadde han som styrer ved institusjonen både et faglig og administrativt ansvar, en dobbeltrolle som er meget uheldig. En institusjonsleder har et særlig ansvar for beboernes helse og velferd og utøver kontroll med at forsøkspersoner ikke lider overlast. Ved denne dobbeltrollen mister kontrollfunksjonen sin verdi.

I tillegg til brudd på lover og forskrifter som har funnet sted i forbindelse med forsøket, reiser saken problemer av etisk karakter. Mennesker med psykisk utviklingshemming bør bare i begrenset grad og etter nøye overveielse involveres i medisinsk forskning, heter det. Ved slik forskning må det stilles spesielt strenge krav. Verken i opplegg eller gjennomføring holder dette prosjektet vitenskapelige mål, og grunnleggende etiske prinsipper, nedfelt i Helsinki-deklarasjonen av 1964, er satt tilside i saken.

Forsøket skulle ikke vært gjennomført, og Helsedirektoratet beklager de skadevirkninger som er påført personene som deltok i forsøket og deres pårørende.

PSYKISK UTVIKLINGSHEMMEDE ER I MILJØET, MEN ER DE MED?

Helsedirektoratets ønske:

Ta vare på historisk materiale!

En liten interessegruppe har sett betydningen av å bevare historisk materiale og har fått Helsedirektoratets støtte til en aksjon. Ikke bare HVPU-institusjoner, men også landets psykiatriske sykehus har ved flere anledninger fått brev fra Helsedirektoratet om dette, siste gang i januar i år.

Ved nedlegging av institusjonene står verdifullt kildemateriale i fare for å forsvinne, heter det i brevet.

En rekke psykiatriske institusjoner har gitt positive tilbakemeldinger: Dikemark sykehus har eget museum, Reitgjerdet har en betydelig samling faglitteratur, Blakstad og Gaustad sykehus har god oversikt over bevaringsverdig materiale og Lier sykehus en relativt stor samling gjenstander, skriftlige nedtegninger og «rariteter».

Ikke minst ved de eldste sentralinstitusjonene innen HVPU finnes utvilsomt bevaringsverdig materiale. Ved Emma Hjorth skal innkjøpsforvalteren ved institusjonen, som blir pensjonist til sommeren, ha som spesialoppdrag å registrere gjenstander av historisk interesse. Det finnes omfattende skriftlig materiale, bl.a. årsmeldinger i skinnbind med bilder, dessuten bruksgjenstander av historisk verdi.

– Vi kan ikke utelukke at tidligere ansatte sitter på private arkiver som har interesse i denne forbindelse, sier administrasjonssjef *Bjørn Krogsrud* til «Rapport».

Med HVPU-reformen og nedlegging av HVPU-institusjoner håper Helsedirektoratet nå å få samlet «museale» gjenstander.

Museumsprosjekt på Trastad

På Trastad Gård i Borkenes er konservator/museumsbestyrer *John Aage Gjestrum* engasjert i museumsprosjekt. Trastad skole var den første i sitt slag i landet, og en unik samling med 30.000 elevarbeider er allerede systematisert gjennom *Ragnar Emmerhofs* forskning. Samlingen forteller om skapende virksomhet og blir dessuten en kunstformidling: flere beboere har som kjent nådd fram til full offentlig anerkjennelse som kunstnere.

«Historien om psykisk utviklingshemmede i Nord-Norge gjennom 40 år er ikke bare fortellingen om institusjonen Trastad Gård og de psykisk utviklingshemmede, kanskje ikke engang først og fremst fortellingen om det, derimot er det historien om den gradvise overgang fra forakt for svakhet og annerledeshet til anerkjennelsen av alle mennesker», heter det i konservatorens betraktninger. «Også i dag og i årene framover vil nettopp samfunnets måte å møte de svakestes behov på være det fremste barometer på de viktigste kvaliteter i dette samfunnet».

Samlingen på Trastad vil også bli en kulturhistorisk dokumentasjon, som omfatter jordbruksredskaper, kjøkkenredskaper, uniformer og arbeidsklær, lamper, fotografier, tvangsremmer, fotremmer, materiale som forteller om religiøse aktiviteter, medisinsk behandling m.m.m.

– Vi ønsker oss et levende museum, sier direktør *Jan Fjellstad* til «Rapport».

Levekårsundersøkelse:

«Hvordan har de det egentlig?»

Funksjonshemmede blir satt utenfor på de fleste områder som regnes som viktige i vårt samfunn, viser en undersøkelse av levekår for funksjonshemmede.

Trass i en markert satsing på velferdssektoren de siste årene, får funksjonshemmede en vesentlig mindre del av godene. De opplever en forverring i forhold til økonomi, bolig og arbeidsliv. De opplever et stort gap i forhold til resten av befolkningen innenfor områdene utdanning, transport og ulike kulturtilbud som teater, kino og konserter, ifølge *Jorid Anderssen*, som på oppdrag fra det statlige Rådet for Funksjonshemmede har gjort en undersøkelse om levekårene for funksjonshemmede, «Hvordan har de det egentlig?» (1/90).

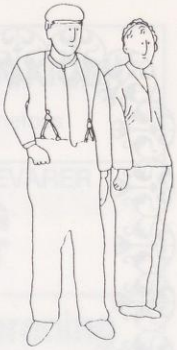
Funksjonshemmede er storforbrukere av helsetjenesten og ser også ut til å være mer utsatt for psykiske lidelser enn andre. Forekomsten øker med stigende funksjonstap.

Bedre tilrettelegging

For å få et innblikk i enkeltmenneskers liv har forskeren også foretatt dybdeintervju av en rekke personer. De forteller om sitt liv, sine tanker og opplevelser, hvordan de oppfatter seg selv og sin situasjon osv. Funksjonshemmingen er noe man må leve med og ta med i alle livsområder. Beskrivelsene viser at funksjonshemmingen fører til begrensninger i forhold til arbeids- og utdanningsmuligheter, fritid og sosial kontakt m.v. Ikke bare lever man med stor usikkerhet i forhold til sykdomsutvikling, men også i forhold til å opprettholde et mest mulig selvstendig liv der hjelpeordninger, økonomisk sikkerhet og den generelle samfunnsutviklingen er sentrale elementer. På så å si alle livsområder trenger funksjonshemmede bedre tilrettelegging enn det som er tilfelle i dag.

Hefte fra Utdanningsdepartementet:

Idéer til tiltak

Voksenopplæringsmidler kan brukes til så mangt. Utdannings- og forskningsdepartementets hefte «Voksenopplæring for mennesker med psykisk utviklingshemming - noen idéer til tiltak» gir eksempler som kan stimulere til nytenking.

* Oddfrid Midtsundstad i Våler steker rykende ferske og gode vafler i kommunens kantine. Først i en alder av 60 har hun fått vise at hun mestrer oppgaver.

* I Egersund arrangeres kurs i å være medlem av idrettslag.

* På Karmøy drives holdningsskapende arbeid i menighetene med tanke på integrering av psykisk utviklingshemmede.

* I Kongsvinger er det åpnet kafé og butikk i «Det Gamle Hus», som foreløpig gir opplæring og arbeid til ni hjemmeboende med psykisk utviklingshemming. Det er planer om utvidelser: utekafé og kantineservice til private og offentlige kantiner.

* I Tolga Idrettslag får de hjelp av Heimevernet i forbindelse med trimkvelder som omfatter både normaltfungerende og personer med psykisk utviklingshemming.

Voksenopplæring - en oppgave for mange

Disse o.a. tiltak, som er omtalt i Utdanningsdepartementets hefte, kan stimulere til utklekking av nye idéer i lokalsamfunnet. Læringsbegrepet tolkes vidt. «I lys av HVPU-reformen er det nødvendig å se framover, se på voksenopplæring som middel til å likestille mennesker med psykisk utviklingshemming sosialt, synliggjøre dem i lokalmiljøene og gi økt livskvalitet. I dette perspektivet må undervisning ta utgangspunkt i den enkeltes behov og livssituasjon og være retningsgivende for valg av lærestoff, læremidler og undervisningsmetoder», heter det i departementets betraktninger.

Og voksenopplæring er en oppgave for mange. Ikke bare skoleverket, men frivillige organisasjoner, kulturetat, ulike foreninger og lag.

Heftet kan bestilles fra Forvaltningstjenestene, Trykksakekspedisjonen, telefon 02/34 98 60, bestillingsnummer F-2847.

Så samlet vi oss
på møterommet,
pleiere, lærere,
kurator og leger,
pratet en stund
om hva vi skulle gjøre
hvis du ikke sluttet
å hyle om natten
og sparke i døren
og klore deg selv
i ansiktet.

Jeg husker ikke
hva vi kom frem til.

Karin Mathisen
«KANSKE I MORGEN»

Grøtrud Byggeservice A/S
3370 VIKERSUND
Tlf.: 03-78 24 00

VESTERNTANGEN KIOSK
Odliveien – 3500 Hønefoss

Noremco Construction A/S
Kongensgt. 6, 0153 OSLO 1

TRELAST - BYGGEVARER
ETNE SAG OG TRELAST
Tlf. 04-75 68 00 – ETNE

RØYKEN KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
3440 Røyken

Meråker Kjøttforening
7530 Meråker
Tlf.: 07-81 02 15

NOROL Norsk Olje a.s

Tanntekniker
Bror Rolf Mortensen
Kongensgt. 14, 3700 SKIEN.
Tlf.: 03-52 76 62

LANDGRAFF VEKTER
Østre Aker vei 101, 0596 Oslo 5
Tlf. 02 - 64 17 90

Trysil Tre
2420 TRYSIL
Tlf.: 064-50 300

Gerdt H. Mathiesen a/s
Papir - Kontorutstyr
DOMKIRKEGT 5 - 5000 BERGEN - TELEFON 31 09 09
Domkirkegt. 5, 5017 Bergen. Tlf.: 31 09 09

SKEI FARGEHANDEL
6650 SURNADAL
Telefon (073) 61 849

JONAS ERIKSEN A/S
KRISTIANSUND N.

Meyer A.S
Postboks 113, 8601 MO
Tlf.: 087-50 111

Wergeland Trykkeri Media A/S
Idunsvei 6, 3900 PORSGRUNN
Tlf.: 03-55 50 35

Stranda Bok- og Kontorservice
6200 Strandø
Tlf.: 071-60 061

John A. Ødegaard Rev.firma A/s
6501 Kristiansund

OSLO ENTREPRENØR a.s
Alfasetveien 20, 0668 OSLO 6
Postb. 139 Alnabru, 0614 OSLO 6
Tlf. 02 - 30 10 86

Tenvik A/S
Postboks 845 Sentrum, 0104 OSLO 1
Tlf.: 02-33 04 40

Jan Prou
P.b. 4144, 8012 JENSVOLL

Farvehuset A/S
Strandgt. 18
9600 Hammerfest

Rogaland Sjøtrygdelag
5501 Haugesund
Tlf.: 04-72 26 36

Hadland Oseland Grunnmur
Furuvn. 7
4330 Ålgård

Begravelsesbyrået
Obed Stangeland A/S
Hovevn. 38, 4300 Sandnes

KVÆRNER

Ålgård Fina A/S
4330 ÅLGÅRD
Tlf.: 04-61 82 60

Brattvåg Elektro A/S
BRATTVÅG – SKODJE

Haldor·T·Husby A/S
Fjordgt. 56-58, 7010 Trondheim
Tlf. 07 - 52 05 20

Hans Hansen Slipp og Verksted
8845 SELØY
Tlf.: 086-59 244

Finnsnes Postkontor
9300 Finnsnes

Disen Vaskeri
St. Jørgens vei 39, 0662 Oslo 6 - Tlf. 02/65 62 02

Fylkeskultursjefen i Østfold
Postboks 220
1701 SARPSBORG

Jahre Motor Rogaland A/S
4060 Kleppe
Tlf.: 04-42 13 11

F.E. Dahl & Co.
Postboks 665 Tangen
3002 DRAMMEN

Steinørnsen og Kirkemoen
Trevarefabrikk
3560 Hemsedal

Hattfjelldal Samvirkelag
Hattfjelldal

Deres FM-butikk i Ytre Vinje
Bratlands Forretning
Tlf. 71 260

Terjes Bud og Varetransport
Damyr 14, 1600 Fredrikstad
Tlf.: 09-31 93 39

ØSTLANDETS SENTER FOR TEKNISK ORTOPEDI
2312 OTTESTAD - TLF. (065) 77 303

P.L. Pedersens Urmaker Eftf.
4550 FARSUND
Tlf.: 043-91 017

Brødrene Helvig A/S
4365 Hellvik
Tlf.: 04-49 66 33

Kirkenær Møbler A/S
2260 KIRKENÆR

J. Myrens Jernindustri
5160 EIKANGERVÅG
Tlf.: 05-35 31 43

Trondheim Contracting A/S
Kobbesgt. 12B, 7042 Trondheim
Tlf.: 07-51 54 11

BRATTVAAG SKIPSVERFT A.S
6270 Brattvåg
Tlf. 071/*15 644

Regnskap og Økonomi
Skippergt. 21, 4611 KRISTIANSAND
Tlf.: 042-69 269

Oslo Baand & Lidsefabrik
Postboks 6613 Rodeløkka
0502 OSLO 5

Reklamekonsulent
Håvard Melbye
2858 KAPP

HONDA
HASCO MOTOR
3002 Drammen. Tlf.: 03-83 30 85

Bokføringsservice A/S
P.b. 3173
7002 Trondheim

Stener Dvergnes & Co.
Postb. 622
4601 Kristiansand

Glassmester
Erling Eriksen A/s
Storgt. 107, 9000 Tromsø

Firda Dentallaboratorium
P.b. 271
6801 Førde

Norges Handelshøyskole
Helleveien 30, 5035 Bergen - Sandviken

Morten Engebretsen A/S
Dronningensgt. 28
0154 Oslo 1

SCANSPED
Scanspeed Norge A/S
Arboalléen, 3002 Drammen

Akers Bakeri A/S
Rosenvoldsgt. 4, 3200 Sandefjord
Tlf.: 034-63 434

MEIERIET NORD
Postboks 1192, 9401 Harstad

Porsanger Helsetun
9700 Lakselv
Tlf. 084 - 61 444

A/S Skeie Tre
5730 ULVIK
Tlf.: 055-26 225

Råde Kommune 1640 Råde	**Harald Halvorsen A/S** Ø. Langgt. 50 3100 Tønsberg
Plankontoret A/S P.b. 269 9301 Finnsnes	**a-s JOH. NORDAHLS TRYKKERI** STRØMSVEIEN 102 - 0663 OSLO 6 - TELEFON 65 46 10
VESTNES KOMMUNE *Sosialkontoret* 6390 Vestnes	**Fjordingen** Postboks 248, 6080 Stryn Tlf.: 057-71 455
Sentrum Bensin A/S Tollbugt. 8 8000 Bodø	**Wegger/Karlsvik** Kilengt. 1 3100 Tønsberg
ØKSNES KOMMUNE Helse- og Sosialetaten 8430 Myre	**L/L Firda Kraft** 6860 Sandane Tlf.: 057-66 055
Vadsø Teleområde P.b. 264 9801 Vadsø	***Halden Kommune*** ***Sosialkontoret*** *1750 HALDEN*
T. Pedersen Eftf. 4550 Farsund Tlf.: 043-90 103	**A/S Sørfold Kraftlag** P.b. 40 8226 Straumen
VESTVÅGØY KOMMUNE 8370 Leknes	**Elcon Partners A/S** P.b. 637 Sentrum 0106 Oslo 1
Cryptovisjon P.b. 1615 4801 Arendal	**A/S Trenor-Gruppen** 8643 Bjerka Tlf.: 087-90 800
A/S Istad Kraftselskap Plutovn. 5 6400 Molde	**Chemteam Tankers A/S** P.b. 1775 Vika 0122 Oslo 1

Moss Kommune
Helse- og sosialetaten
1500 MOSS

HOLE KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
3506 Røyse

Furulund Kro
3160 STOKKE
Tlf.: 033-38 637

ENEBAKK KOMMUNE
Helse- og sosialetaten
1912 Enebakk – Tlf. 09/92 60 60

Eidesvik & Co.
5443 BØMLO
Tlf.: 054-24 102

FROGN KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
Postb. 10 - 1441 Drøbak

Kristiansand Kommune
Helse- og sosialavdelingen
4600 KRISTIANSAND

Gausdal Bakeri A/S
2623 Vestre Gausdal
Tlf.: 062-23 227

Eidsvoll Kommune
Helse- og Sosialetaten
2080 Eidsvoll

ASKER KOMMUNE
Helse- og sosialetaten
Erteløkka 3, 1371 Asker
Tlf. *02- 90 90 00

ODDA KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
5751 Odda

GAMVIK KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
9970 Mehamn

Bandagisten
Else M. Sangesland
Tollbodgt. 12, 4601 Kristiansand, tlf. 042/24 248

Sarpsborg Kommune
Helse- og Sosialetaten
1701 Sarpsborg

KONGSBERG KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
3600 Kongsberg

TOKKE KOMMUNE
3880 Dalen

BYKLE KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
4694 Bykle

Oppegård Kommune
1410 Kolbotn

Bærum Kommune
1300 Sandvika

Rygge Kommune
Helse- og Sosialetaten
1570 Dilling

Hemne Kommune
7200 KYRKSETERØRA

Fylkestannlegen i Østfold
tilbyr **GRATIS HJELP** til
alle psykisk utviklingshemmede

Agro Fellesbakeri
4033 Forus
Tlf.: 04-57 45 00

DATATJENESTEN AS
HÅKENBY/MELHUS
Jernbanegt. 4 – 1750 Halden

Grunstad Rederi A/S
4040 Hafrsfjord
Tlf.: 04-55 70 33

Delta Pumpefabrikk A/S
Karmsundgt. 56
5500 Haugesund

Esso
ESSO NORGE a.s
LETING OG PRODUKSJON

RISSA KOMMUNE
7100 Rissa
Tlf. 076 - 52 700

BØ KOMMUNE
8475 Straumsjøen

SKAUN KOMMUNE
Helse- og Sosialetaten
7353 Børsa

Kvalsund Kommune
Helse- og Sosialtjenesten
9620 Kvalsund

Kongsberg E-verk
Møllebakken 4
3600 KONGSBERG

RENDAL KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
2483 Lomnessjøen

INTER NOR
Fagernes Hotel
Fagernes
2900 Fagernes, tlf. 063/61 100, fax 063/61 420

Kongsberg Boligbyggelag
Kirkegt. 9
3600 KONGSBERG

Aut. el. installatør
SPELUND
ELEKTRO-SERVICE
Dalbakkveien 17 c, 0682 Oslo 6
Tlf. 26 71 66 – Mobil 094/34 609

ÅMOT KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
2450 Rena

Gildeskål Kommune
Helse- og sosialetaten
8140 INNDYR

SONGDALEN KOMMUNE
4645 Nodeland

ENGERDAL KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
2440 Engerdal

SØRUM KOMMUNE
Helse- og sosialetaten
1920 Sørumsand

AUSTVOLL KOMMUNE
5392 Storebø

Alf Larsen A/S
Kamfjordgt.
3200 Sandefjord

aall-lökeland-ragde a/s
5043 Hop

Spano Regnskap A/S
6771 Nordfjordeid
Tlf. 057 - 60 122

SABA Mölnlycke
Sykehusprodukter

FOKUS Bank
9001 Tromsø.
Tlf.: 083-87 060

Vadheim Elektrochemiske Fabrik A/S
5930 Vadheim

Gaute Næringsmiddelindustri A/S
Ranheimsvn. 75
7050 Charlottenlund

Inst. firma Berg og Sandbøe A/S
Teglverksvn. 7
0553 Oslo 5

Informatikk A/S
Sandviksvn. 22, 1322 HØVIK

Johnson og Johnson AB
Bleikerveien 17, 1370 ASKER

Magnor Garthe
Bakeri & Konditori
Tlf. 61 622

Sauda Korrosjon A/S
4208 Saudasjøen
Tlf.: 04-78 15 34

OS KOMMUNE
5200 Os

Protcom A/S
Postboks 1649
7002 TRONDHEIM

Sandefjord Klinisk Kjem. Lab.
Bjerggt. 44
3200 Sandefjord

SVEIO KOMMUNE
Helse- og sosialetaten
Sveio

Sonitek A/S
3201 Sandefjord

Fylkesbåtane i Sogn og Fjordane
6900 Florø

Søgne Kommune
4640 Søgne

Nome Kommune
Helse- og Sosialetaten
3745 Ulefoss

Skedsmo Kommune
2001 Lillestrøm

NARVIK KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
8500 Narvik

KVAM HERAD
Helse- og Sosialetaten
5600 Norheimsund

Austrheim Kommune
5136 Mastrevik

Hitra Helse- og Sosialkontor
7240 FILLAN

Helgeland Revisjonskontor
Postboks 91
8600 MO I RANA

Kysthospitalet
3290 Stavern

Optikere SJØHAUG og SANDE
Tlf. 07/53 28 30
Ths. Angellsgt. 22
7000 Trondheim

Bøndenes Regnskapskontor
2436 Våler i Solør
Tlf.: 06-42 01 13

A/S Elas Trådvarefabrikk
7650 Verdal
Tlf.: 076-78 577

HARSTAD KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
9400 Harstad

Contek A/S
Hallingsgt. 1
3190 Horten

Kvikne Landbruk og Maskinservice
2592 Kvikne. Tlf.: 064-84 230

A/S Th. Martinsen Sølvvarefabrikk
Postboks 53
3101 TØNSBERG

Isenta Molde A/S
P.b. 348, Fannestr.vn. 66
6400 MOLDE
Tlf. 072 - 92 398

Eidskog Kommune
Helse- og sosialetaten
2230 SKOTTERUD

A/S Fiksonett
Søndre Torg 5
3500 Hønefoss

Homstean Kafé & Catering
4652 Øvrebø
Tlf.: 04-23 99 66

Norske Meierier
Postboks 9051 Vaterland
0134 OSLO 1

Tannlege Harald Jørgensen
8401 SORTLAND

Optiker Bjørn Ramberg
Storgt. 23
3320 VESTFOSSEN

Astrup Fearnley

TRANØY KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
9375 Vangsvik

Telemark Regnskapsservice A/S
3880 Dalen
Tlf.: 036-77 242

Svalbard Samdrift A/S
9170 LONGYEARBYEN

Fylkestannlegen i Østfold
tilbyr **GRATIS HJELP** til
alle psykisk utviklingshemmede

Risans Eftf.
G. S. Kirkevollen
Bakeri **Konditori**
Tlf. 74 12 40 – Rødberg

HELGELAND KRAFTLAG A/L
8651 Mosjøen

Orkdal Kommune
Bårdshaug
7300 ORKANGER

A/S Bygningslageret
Storgt. 218, 1742 Klarestadhaugen
Tlf.: 09-16 35 02

GLOPPEN KOMMUNE
Helse- og Sosialsjefen
6860 Sandane

Meldal Kommune
Helse- og sosialetaten
7390 MELDAL

Rana Skogsenter
Fridtjof Nansensv. 12
8600 Mo

Gol Kommune
3550 Gol

KRONE
KAFFE FRA KØFF
Midtunhaugen 6, 5051 NESTTUN
Tlf. 05 - 10 22 00

NORE OG UVDAL KOMMUNE

Køff Vest A/S
5051 Nesttun
Tlf.: 05-10 90 00

Frognerparkens Cafe A/S
Postboks 33, 0516 Oslo 5
Tlf.: 02-44 36 67

Kjøllefjord Service A/S
9790 Kjøllefjord
Tlf.: 084-48 170

Trykkforum A/S
9801 VADSØ

Hasund Mek. Verksted A/S
6065 Ulsteinvik

FRIONOR
Frionor Polar Produkter A/S
9501 ALTA, tlf. (084) 30 399

Magnus & Co. A/S
Totlandsvn. 2
5051 Nesttun

Gilde
- det kjennes på smaken

Evje Glasservice
Evje Interiør
4660 Evje. Tlf.: 043-30 547

A/S Industri Hydraulikk
Postboks 30
1601 FREDRIKSTAD

StatsPartner
Et bidrag til en bedre Stat

VERDAL KOMMUNE
SOSIALKONTORET
SENTRALBORD (076) 78 500
7651 VERDAL

Ingeniør Christen Smith A/S
Postboks 134, 1351 RUD
Tlf.: 02-13 72 00

Polar Produkter
8850 Herøyholmen
Tlf.: 086-58 185

NORDKAPP
KOMMUNE
9751 HONNINGSVÅG

Folldal Verk A/S
2661 HJERKINN

G. Sigvartsens
Stenhuggeri A/S
3400 LIER

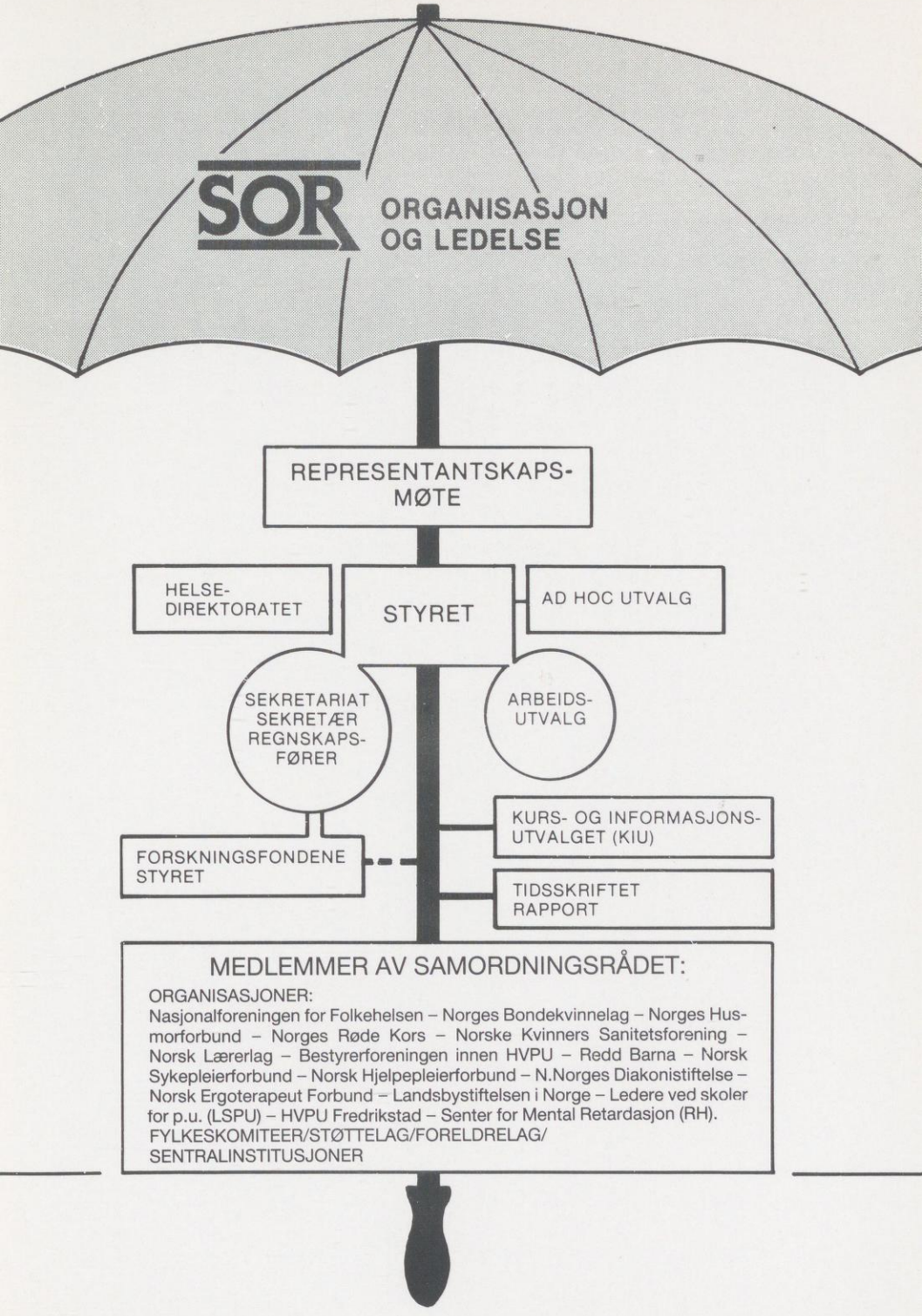
Forenede
Forsikring

Hatten Service Senter
8690 Hattfjelldal
Tlf.: 087-84 210

Nordpapp Industri A/S
Norpapp
En virksomhet i Reiber & Sønn konsernet
Bærums Verk
Lommedalsvn. 230
1353 Bærums Verk
Tlf. 02 - 51 09 01

Harald Asmyhr A/S
Hvamsvingen 10, 2013 Skjetten
tlf. 06 - 84 38 10

A/S Forlagshuset
Kristian Augustsgt. 19 – 0164 Oslo 1

SOR
ORGANISASJON
OG LEDELSE
REPRESENTANTSKAPS-
MØTE
HELSE-
DIREKTORATET
STYRET
AD HOC UTVALG
SEKRETARIAT
SEKRETÆR
REGNSKAPS-
FØRER
ARBEIDS-
UTVALG
KURS- OG INFORMASJONS-
UTVALGET (KIU)
FORSKNINGSFONDENE
STYRET
TIDSSKRIFTET
RAPPORT
MEDLEMMER AV SAMORDNINGSRÅDET:
ORGANISASJONER:
Nasjonalforeningen for Folkehelsen – Norges Bondekvinnelag – Norges Husmorforbund – Norges Røde Kors – Norske Kvinners Sanitetsforening – Norsk Lærerlag – Bestyrerforeningen innen HVPU – Redd Barna – Norsk Sykepleierforbund – Norsk Hjelpepleierforbund – N.Norges Diakonistiftelse – Norsk Ergoterapeut Forbund – Landsbystiftelsen i Norge – Ledere ved skoler for p.u. (LSPU) – HVPU Fredrikstad – Senter for Mental Retardasjon (RH).
FYLKESKOMITEER/STØTTELAG/FORELDRELAG/
SENTRALINSTITUSJONER

1061
UNIVERSITETSBIBL. I OSLO
AVISKONTORET
DRAMMENSVN. 42
0255 OSLO 2

Utgiver:
SAMORDNINGSRÅDET –
Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for psykisk utviklingshemmede

Returadresse:
RAPPORT
Postboks 98, 3570 ÅL

Holmestrand Handelstrykkeri A/S